

բարձրերէն եկան, ուսկից ինչան հոն
և Սողո ձիաւորներն հին ցամաքին
վրայ, մէկ կողմանէ հռովմարշաւելու,
միւս կողմանէ (Բէքինին տիրելու)։ Սու
կով մուկն հիմա ամէն կողմ կ'աճի, և
օրէ օր աւելի կը խոշորնայ, ու աւելի
կատաղած ու սրտոտ կ'ըլլայ, կատուին
կը յաղթէ, շան հետ կը կռուի, և տը
ղու ու մարդու վրայ կը յարձակի, մա
նաւանդ քնոյ մէջ. մարդու դիակ կ'ու
տէ՝ միշտ աչուըններէն սկսելով։

Ճանապարհորդութիւնք ընդ ծիր աշ
խարհի։ (Տես երես 47)

Անցք ընդ կիրճն Ռադակոնաց կամ ընդ
Ջրակցս Մակեդոնի։

Ս'ետասան հազար կուսանաց օրը 52
աստիճանն հասնելով, վաթսունուեր
կու փարսախ երկայն նեղուց մը գտանք,
որ է ըսել 330 մղն. և այս բանս մեծ
հրաշք սեպելով, կոչեցինք զայն հը
րուանդան Ս'ետասան հազար կուսա
նաց. լայնութիւնը տեղ տեղ փարսախ
մը և տեղ տեղ ալ կէս փարսախ է։ Բայ
նեղուցը ձիւնալից բարձր լեռներէ չըջա
պատած է, և կը նայի դէպ 'ի մեծ ծո
վը, որ ըսուեցաւ Խաղաղական ծով. և
գարձեալ տեղ տեղ ալ շատ խորունկ է,
ինչուան 25, 30 կանգուն։ Բնաւ չէր
գտնուէր այս նեղուցն, եթէ Փերնանդ
Ս'ակալիանէս մեծ նաւապետը չըլլար.
վասն զի միւս նաւերուն առաջնորդները
հակառակ կարծիք ունէին, և կ'ըսէին
որ այն կիրճը չորս կողմէն փակ էր. գի
տէր Փերնանդ որ ատանկ նեղուց մը
կար զորն որ Բորգոկալի թագաւորին
գանձատանը մէջ պահուած աշխարհա
յոյց տախտակի մը վրայ տեսած էր,
գծագրեալ Ս'արաինոս պոհեմիացի ը
սուած պատուական մարդէն։

Ս'ակայն բիւր գծուարութիւններով
գտնուեցաւ այս նեղուցս. երբ կրճիս
մէջ մտան՝ գտան երկու բերան, մէկը
դէպ 'ի հարաւ և միւսն դէպ յարեւելս.

մեծ նաւապետը հրաման տուաւ Ս.
Անթոն և Յըռ-Բիւն նաւերուն, որ եր
թան նային թէ արդեօք դէպ 'ի հարաւ
եղած բերանն ունի ելք մը առ ծովն
Խաղաղական Ս. Անթոնի նաւաստիբը
լուզեցին Յըռ-Բիւն նաւուն սպասել, ու
րովհետեւ կ'ուզէին Սպանիա դառնալ,
ինչպէս որ ըրին ալ. վասն զի հետագայ
գիշերը մեծ նաւապետին Բլար Ս'եւ
քիդա եղբօրորդին յափշտակելով, շըղ
թայի զարկին ու հետերնին առած դէպ
'ի Սպանիա ճամբայ ելան։ Բայ նա
ւուն մէջն էր բռնած հսկաներնէս մէ
կը, որ տաքէն զրկուելով՝ շուտ մը մե
ռաւ։ Եւ այսպէս Ս. Անթոն նաւը նոյն
գիշերը փախաւ այն կրճէն։ Մէկալ
նաւերը որ գացեր էին դէպ յարեւելս
եղած բերանը գտնելու, միշտ այն կըր
ճէն երթալով, փառաւոր գետ մը հա
սան, զոր կոչեցին Կրօն-Էն, որովհետեւ
հոն ամբաւ բազմութեամբ կը գտնուէր
այս ձուկէն. մօտ չորս օր ուշացան այն
տեղը մէկալ երկու նաւերուն սպասե
լով. այս միջոցին մեծ մակոյկ մը պատ
րաստեցին ամէն հարկաւոր եղած բա
ներով, ու դէպ 'ի մէկալ ծովը խաւրե
ցին որ հոն եղած անցքը կամ գլուխը
գտնէ. ասիկայ քանի մը օրէն դառնա
լով, պատմեցին մէջի մարդիկը թէ ե
ղած անցքը գտեր էին։ Բայ լսելով մեծ
նաւապետը, այնպէս ուրախացաւ որ
ինքիրմէ դուրս ելած՝ կու լար, և կոչեց
զայն Վլուի Տենչալի, երկայն ատենէ
'ի վեր անոր փափաքելուն համար։ Եւ
դարձան ան ատեն մէկալ նաւերը փըն
տըռելու համար, որոնցմէ միայն Յըռ
Բիւնը գտան. հարցուցին թէ ուր է
Ս. Անթոնը, և իմացան թէ աներեւոյթ
եղեր է. վասն զի կիրճը մտնելէն 'ի
վեր չէին տեսած զանիկայ, և կրճին
մէջ փնտուելով չէին կրցած գտնել. ա
սոր համար լեռնակի մը գլուխը դրօշ
մը տնկեցին՝ վրան ալ նստակներ, որ
պէս զի հոն գալով տեսնեն թղթերը,
և իմանան թէ իրենք ուր են. այսպէս
ըրին ուրիշ երկու տեղ ալ։ Կաշ մ' ալ
տնկեցին կղզեկի մը մէջ, որուն քովէն
ձիւնապատ բարձր լեռան մը ծայրէն

աղուոր գետ մը խոխոջելով կը վազէր
և մերձակայ ծովը կ'երթար . այս այն
գետն է որուն հրաշոմն անունը դրին .
ըսած կըճերնուս մէջ հոկտեմբեր ամ-
սուն գտնուելով , գիշերը չորս ժամ
քշեց : Սիտքը դրած էր նաւապետը ,
որ եթէ այս նեղուցը անցք մը չունե-
նար , այնչափ առաջ երթայ մինչև որ
հակարջային բւեռին տակ 754 աստի-
ճանն հասնի . ուր ամառն ըլլալով խիստ
պայծառ պէտք էին ըլլալ գիշերները :
Բայ նեղուցը կոչեցին Րադակոնեան ,
որուն մէջ նաւարկելու ատեն , իւրա-
քանչիւր երեք մղոնին ապահով նաւա-
հանգիստ մը , սքանչելի ջուր , առատ
փայտ , ձուկ և կարոս¹ կը գտնէին , որ
խիստ շատ կը գտնուէր աղբիւրներու
քով . կարծեմ թէ բոլոր աշխարհիս
վրայ ասկէ աւելի գեղեցիկ նեղուց մը
չկայ : Չկանց որս մը տեսանք որ խիստ
զուարճալի էր . աս ծովուս մէջ տեսակ
մը ախորժահամ և թզաչափ երկայնու-
թեամբ ձուկ մը կայ որուն Գոլմորիէնի
կ'ըսեն , որ օգուն մէջ ալ կը թռչի . ու-
րիշ երեք տեսակ կանգնաչափ երկայ-
նութեամբ ձկներ ալ կան որ ասոնց ե-
տեէն ինկած զիրենք կ'որսան . և երբ
Գոլմորիէնիներուն կը մօտենան , մէջեր-
նէն ումանք շուտ մը ջրէն դուրս ելլա-
լով , առանց ջրին դպչելու վտաւանի մը
չափ տեղ կը թռչին . իսկ մէկաւորներ
ծովուն տակ անոնց շուքին ետեւէն կը
վազեն . սովորաբար աս խոշոր ձկները
նորէն ծով չեն իջնար ինչուան որ ի-
րենց որսէն քանի մը հաս ձեռք ձգե-
լով չուտեն :

Խաղաղական Ծովուն , Թշուառ
կղզեաց , և հակարջային բւեռին ու
հոն եղած աստղներուն վրայ : Թի-
խնչպէս հոն տեղը կողմնացոյցիս ա-
սեղը կը խոտորի :

1520 նոյեմբերի 28^ն այս կըճէն Խա-
ղաղական Ծովն անցանք և երեք ամիս
ու քսան օր նաւարկեցինք առանց ամե-

նէին երկիր գտնելու , և որչափ որ պար-
սիմատ ունէինք կերանք . երբ հասաւ
սկսանք անոր փոշին ուտել , որ լի էր
որդերով և սաստիկ գէշ կը հոտէր . խը-
մած ջուրերնիս դեղնած էր և նեխած
շատ օրերէ 'ի վեր . ձեռք զարկինք կա-
շի և նաւուն հաստ պարաններն ուտե-
լու . և որովհետեւ խիստ պնդացեր էին
արեւէն , անձրեւներէ և քամիէն , հինգ
կամ վեց օր թրջոյ կը դնէինք ծովուն
մէջ , և յետոյ հողէ ամանի մը մէջ եփե-
լով՝ կ'ուտէինք : Ամանց ընտրեքք այն-
չափ ուռեցան , որ չկրնալով ծամել
խեղճութեամբ կը մեռնէին . այս պատ-
ճառաւ տասնեկն հոգի մեռան , նաև
հսկան և պրազիլցի հնդիկ մը . 25 կամ
30 հոգի ալ այն աստիճանի հիւրնդ-
ցան , որ տեղերնէն չէին կրնար շարժիլ .
և խիստ քիչ մարդ մնաց որ հիւանդու-
թիւն մը չունենայ : Բայ երեք ամ-
սուան և քսան օրուան ընթացքին մէջ
4000 փարսախ կտրեցինք , միշտ ծոցի
մը մէջէն ճամբայ ընելով՝ որ իրաւամբ
խաղաղ կրնայ ըսուիլ . վասն զի բոլոր
այս ատենուան մէջ առանց երկիր գըտ-
նելու , ոչ քամի և ոչ մրրիկ ունեցանք .
միայն երկու ամայի կղզեակներ գտանք ,
որոնց մէջ հաղիւ թէ քանի մը թռչուն
և ծառեր կը տեսնուէին . ասոր համար
կոչեցին զանոնք (Վշուառ Վղզիք , որոնք
իրարմէ գրեթէ 200 փարսախ հեռու
են , որոնց եղերքը շատ խորունկ է ծո-
վը , և ուր յաճախ են դիպումք ըսուած
ձկները : Ըսած կղզիներնէս առաջինը
հասարակածէն 15 աստիճան հեռու է ,
դէպ 'ի հակարջային բւեռ . իսկ մէ-
կալը ինն : Մենք օրը սովորաբար 50^ն
ինչուան 70 փարսախ տեղ ճամբայ կ'ը-
նէինք . և թէ որ բարերարն Բոտուած
մեզի յատակ օդ չտար , անհրաժեշտ ա-
մենքնիս սովէն պիտի մեռնէինք . և
հաւաստի կրնամ ըսել որ ուրիշ ոչ ոք
այսպիսի ճամբորդութիւն մը ընելիւր
ունի :

Արձէն կամ թէ ըսենք Ուլիանու
Մետասան հաղար կուսանաց զխէն ,
որուն զիմացը կ'իյնայ Տենչալի Վլու-
խը , դէպ 'ի մէկալ ծովն երթալով՝ բնաւ

¹ Տճ . Գլեւէլիւ :

կարեւոր բան մը չգտնուիր :

Հակարձային բեւեռին վրայ տեսնուած աստղերը բոլորովին տարբեր են արձային բեւեռին վրայ տեսնուածներէն , և աւելի բազմաթիւ աստեղաց խումբեր կը տեսնուին , որոնք երկու միգամածներ են քիչ մը բաժնուած իրարմէ , և մէջտեղին ալ քիչ մը մթննկէկ : Եւսոյց մէջ երկու աստղ կայ ոչ այնչափ մեծ և ոչ այնչափ լուսաւոր , որոնք խիստ քիչ կը շարժին . և հոն է հակարձային բեւեռը : Ս'եր կողմնացուցին ասեղը խոտորիլ սկսելով , միշտ դէպ 'ի արձային բեւեռ կը դառնար , և զօրութիւնն ալ տկար էր , քան ինչ որ արձային բեւեռին մօտ եղած աստեռն ունէր . ուստի և հարկ էր օգնել մագնիսով ասեղին զօրութիւնը աւելցնելու համար , վասն զի տեղէն չէր շարժէր , ինչպէս որ կը շարժի մեր կողմերը : Երբ ծոցին մէջտեղն հասանք , խաչ մը տեսանք հինգ պայծառ աստղներով , դէպ 'ի արեւմուտք և իրարմէ հաւասար հեռաւորութեամբ :

Եւս օրերս դէպ 'ի արեւմուտք նաւարկեցինք , այնչափ որ գիշերահաւասարի ծրին մօտեցանք , և ինչուան երկայնութեան 1207 աստիճանը առաջ գացինք դէպ 'ի հարաւային բեւեռ : Հոս հասնելէն ետքը սկսանք ետ դառնալ դէպ 'ի մեր ճամբայ ելած տեղերը :

Հոս կը վերջացնենք մեր ճանապարհորդին տուած տեղեկութիւնները , որ դեռ շատ երկայն են : Հարկ է ըսենք որ մէջի տուած ամէն տեղեկութիւններուն պէտք չէ առանց ընտրութեան հաւատալ . որովհետեւ ժամանակին նախապաշարումներն և ամէն տեսակ գիտութեանց և արուեստից աղօտ և թերահատար ծանօթութիւնները որ ունէին մարդիկ ասկէ երեք դար առաջ , իրենց շատ բան նորատեսիլ մը երեւցուցած է : Եւսն զրուածքին գլխաւոր յար-

գըր աս կողմանէ է , որ Սակեյլանի ճամբորդութեանց վրայ մանրամասն տեղեկութիւն կու տայ , որ իրմէ զատ ուրիշ մը գրած չէ . և աս տեղեկութիւններս ոչ ուրիշէն առնելով կամ լսելով շարագրած է , այլ ինքնին ականատես գրտնուելով : Երբ ձեռագիրը Սիլանու Բէրոսեան գրատան մէջ կը պահուի , և աս վերջերս գտնուելով Խաղերէն և Վաղղիարէն քանի մը տպագրութիւններ ալ ունեցաւ :

Զինուորական կիև մը :

Եւ վերջերս Ռարիզ անկելանոցի մը մէջ 84 տարուան կին մը մեռաւ թեղիա Ֆինիէօր անունով , որ 1800էն սկսեալ 200 Ֆրանգ տարեկան թոշակ ունէր տէրութէն , ըրած զինուորական ծառայութեանցը փոխարէն . և աս թուականին վրայ ուրիշ մըն ալ աւելցուցեր էր ետքի տարիներս հիմակուան կայսրը : Եւս ինչ արդեանց համար արդեօք վասն զի Ֆինիէօր 1793էն ինչուան 1812 մասնակից եղեր էր իբրեւ զինուոր հասարակապետութեան և կայսրութեան պատերազմներուն , Սան-ժէն աւուամբ : Եւ քաջութեան առջի փորձը ցուցրցեր էր Եւգլիապոյ դէմ , Վալլանի պաշարման ժամանակ , ուր որ ծանօթացեր էր նաև Սեծին Վաբոլէոնի հետ , որ դեռ ան միջոցին պարզ սպայ էր : Ս'երջապէս Ֆինիէօր որ քսան տարի անընդհատ քաջերու մէջ կենալով միշտ նշանաւոր եղած էր . քաջասրտութեւ հետ բարի կնկան մ'ալ անուն ժառանգած էր . և ինչպէս կ'ըսեն լրագիրք , շատ ախորժելի բան էր իր բերնէն ըրած պատերազմներուն պատմութիւնը լսել :